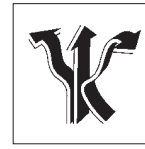
МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС: реалізація положень Болонської декларації в системі вищої освіти України

Матеріали V Міжнародної наукової конференції,
м. Судак, Автономна Республіка Крим,
20–22 вересня 2005 р.

Київ 2006

ББК 74.58(4УКР)я43
Б79

Відповідальний редактор *В. М. Чирков*
(видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”)

Б79 **Болонський процес: реалізація положень Болонської декларації в системі вищої освіти України:** Матеріали V Міжнар. наук. конф., м. Судак, Автономна Республіка Крим, 20–22 верес. 2005 р. — К. : МАУП, 2006. — 208 с.: іл. — Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 966-608-597-6

У пропонованому збірнику наукових праць висвітлюються проблеми методології і методики дослідження особливостей становлення європейського освітнього простору в контексті Болонського процесу. Досліджуються і аналізуються стратегічні, тактичні та технічні аспекти входження України до європейського і світового освітнього простору, а також проблеми вдосконалення стандартів національної вищої школи і запровадження сучасних освітніх технологій.

Для науковців, державних службовців, менеджерів освіти, викладачів і студентів, які навчаються за такими напрямами і спеціальностями: державне управління, політологія, менеджмент, маркетинг, педагогіка, міжнародні відносини.

ББК 74.58(4УКР)я43+74.58я43

ISBN 966-608-597-6

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2006

Зміст

Розділ І
АДАПТАЦІЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДО СТАНДАРТІВ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ 6

Євтух М. Б.
Концептуальні засади адаптації системи вищої освіти України до стандартів єдиного європейського освітнього простору 7

Корсак К. В.
Деякі узагальнення щодо змін освітньої системи в Україні у світлі Лісабонських і Болонської конвенцій 14

Остапенко М. А.
Проблема політичної соціалізації української молоді в умовах переходу до європейських стандартів 25

Дуженков В. Д.
Проблеми інтеграції української освіти в європейський простір 32

Кулішова Н. О.
Болонський процес і вищі навчальні заклади І–ІІ рівнів акредитації 38

Яковенчук О. А.
Реалізація положень Болонського процесу через концепцію Джона Верама 47

Верхоглядова Н. І.
Конкурентоспроможність освіти в забезпеченні національних інтересів і сприяння добробуту суспільства 53

Касьянова С. П.
До питання системності заходів з реформування освітнього простору України (на прикладі елементів польського досвіду 2003–2005 років) 56

Медведев В. А.
О повышении уровня реализации Болонского процесса в Украине 68

Ластовченко І. О.
Проблеми формування позитивних особистісних рис студентів у контексті Болонського процесу 71

Чорноштан Т. М.
Проблеми екологічної освіти в Україні та країнах Євросоюзу у світлі Болонського процесу 77

К. В. КОРСАК
канд. фіз.-мат. наук., доц., проф. МАУП
(Інститут вищої освіти АПН України, м. Київ)

ДЕЯКІ УЗАГАЛЬНЕННЯ ЩОДО ЗМІН ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ ЛІСАБОНСЬКИХ І БОЛОНСЬКОЇ КОНВЕНЦІЙ

Роль освітньої системи в суспільстві та її характеристики суттєво змінилися за досить короткий період останніх десятиліть, утім, як і суспільні устрої та економічні можливості більшості країн світу. Трюїзмом стало твердження: успіх держави і якість життя її населення сьогодні залежать передусім від людського капіталу, рівня розвитку освітньо-наукового комплексу та від упровадження в економіку "високих" технологій.

Тут ідеться не про "високі" технології як "підвищено-індустріальні", які деякі наші керівники сподіваються за прикладом Алчевська запровадити в металургію та деякі інші сектори виробництва, а про нано-, піко- і фемтотехнології, що стосуються управління природними процесами на атомних і ще менших відстанях (від 10^{-9} до 10^{-15} метра). Лідери частини розвинених зарубіжних країн, на відміну від нашої "еліти", вже усвідомили, що ці технології є не просто "високими" чи "надвисокими" — вони належать іншим науковим вимірам і дають змогу з легкістю здійснити те, що неспроможні уявити і нафантазувати ті, хто вивчав фізику Ньютона і Кулона, хімію Лавуазьє і Менделєєва, а тому не має глибоких знань про природу і можливості тих законів, які керують рухом і взаємодією матерії на нано-, піко- і фемтовідстанях.

Проте життя в умовах глобалізації розвивається так, що дії керівників США, Росії чи Європейського Союзу, які вже розпочали концентрацію інтелектуальних і фінансових ресурсів у секторі "нанотехнології", неминуче стануть відомі і в Україні, де, звичайно із запізненням, вищі адміністратори і законодавці розгорнуть активність і, можливо, надолужать втрачене.

Щось подібне вже відбувалося не раз, тому не варто вважати це поганим явищем, бо в історії людства ніколи не було періоду рівно-

мірного поступу всіх племен і державних об'єднань. Завжди хтось когось випереджав, завжди можна було сміливо стверджувати: "небачено поглиблюється розрив між лідерами й аутсайдерами". У мініатюрі це сталося у нас і щодо Болонського процесу, оскільки Західна Європа розвивала його вже з 1999 р., росіяни виявили початкову активність у 2002 р., а в Україні ажіотаж виник наприкінці 2003 р.

Що і як відбувалося — практично загальновідомо, тому спробуємо поглянути на Болонський та інші процеси у сфері освіти з певної відстані й зробити узагальнення наших досягнень в реформуванні освіти за роки незалежності на тлі світових і європейських процесів. Ідеться не про конкуренцію зі справді інформативними і глибокими науково-аналітичними працями, які останнім часом публікують керівники Міністерства освіти і науки України [1; 2], а про включення в аналіз додаткових даних про новітні досягнення молодих наук.

На рівні вищої глобальності ці дані дають незаперечні докази того, що глобального колапсу людства у середині XXI ст. не станеться, що приєднання до США у намаганні взяти участь у контролі за видобуванням чи розподілом "останніх тонн нафти" є недоцільним, що науковці вже віднайшли шляхи вирішення глобальних екологічних загроз існуванню людства та ін.

Та все це відбувається в умовах посилення впливу "ефекту хоттабізації" — незнання найновіших досягнень тими ВІП-персонами, які саме зараз перебувають на вершині політичного та економічного впливу. Подібно до дідугана Хоттабича, учасники Великої Сімки (+Росія) нещодавно у Шотландії більшість часу витратили на обговорення "парникового ефекту" і створення додаткових заборон на викиди в атмосферу вуглекислого та інших газів. Водночас фізики пропонують два набагато розумніших варіанти:

1) дофінансувати створення ефективних напівпровідникових перетворювачів сонячного світла в електроенергію. На цій основі розгорнути масове будівництво в пустельному поясі Землі великих електростанцій, спроможних у багато разів підвищити всепланетне виробництво електроенергії — увага! — без ризику порушити тепловий баланс планети;

2) надати ресурси для створення термоядерних реакторів для продукування тепла і електроенергії на основі перетворення легких ядер в ядра нерадіоактивного гелію. На відміну від фотоперетворювачів, цих реакторів треба будувати обмежену кількість, бо вони, нагріваючи атмосферу, можуть порушити тепловий баланс усієї Землі.

Причин того, що у Шотландії ніхто й не згадав про ці можливості, чимало: необізнаність з найновішими науковими досягненнями у нано- і пікосферах (сонячна електростанція — наноустановка, термоядерний реактор — пікомашина) самих президентів та їхніх радників; колосальний політичний вплив нафтових і газових компаній, які з 1992 по 2005 р. цілком успішно ліквідували майже все фінансування науково-технологічного напряму "термоядерні реактори".

Відтак, узагальнюючи світові тенденції, яких на додачу до "глобалізації" і "тероризації" ми нарахували понад 60, вкажемо дуже лаконічно: є всі підстави вважати, що у людства завдяки використанню нано- та інших революційних технологій є всі шанси полишити позаду егоїзм і бідність та увійти в еру альтруїзму і стійкого розвитку в умовах достатнього забезпечення енергією, їжею (це завдання "граючись" вирішать нанотехнології) та іншими ресурсами.

Це означає, що стратегія планування модернізації навчально-виховних і наукових комплексів має виходити не з потреби підготовки бійців, спроможних відібрати в інших "останні тонни нафти", а високоморальних громадян суспільства знань, які чи самі розвиватимуть нові науки, технології і виробництва, чи усвідомлюватимуть їх значення і у своїй громадській діяльності (на виборах та ін.) підтримуватимуть не антинаукові витрати (саме це й відбувалося в Україні після 1991 р.), а навпаки — наукові.

На наш погляд, правильна і перспективна "національна ідея" має полягати не в орієнтації на традиційні уявлення аграрно-кріпацького періоду й сподівання на високу якість життя через надексплуатацію чорноземів, а в підтримці тих науково-технологічних центрів у Харкові, Києві та інших університетських містах, що вже продукували нанотехнології і спроможні зробити це набагато успішніше в майбутньому.

Тепер з урахуванням викладеного вище розглянемо те, що відбувалося в Україні після 1991 р.

Для наших друзів у розвинених демократичних країнах повільність реформ в Україні і формування в ній ознак демократичної країни з ринковою економікою, надто стійке і тривале зниження обсягу валового національного продукту видавалися незрозумілими. Нас інколи досить експансивно (приклад — дії США і Ради Європи) підштовхували до негайного втілення в життя тих норм і правил, на появу яких країни Заходу витратили століття. На жаль, культурні, мовні, ментальні, інтелектуальні та інші втрати українців, що нако-

пичилися за сторіччя перебування у складі царської і більшовицької Російської імперії, неможливо ліквідувати за роки — необхідні десятиліття.

Неупереджений аналіз подій в Україні після відновлення її незалежності свідчить, що йдеться про неймовірний *комплекс кількох революцій, кожна з яких, взята окремо, достатня для розвалу виробництва і зниження якості життя населення*. Не претендуючи на повноту аналізу, подамо головні з них:

1. Відновлення України під час розпаду комуністичної надімперії як її фрагменту, позбавленого майже всього, необхідного для автономного існування — від структури управління і кадрів керівників аж до свого місця у світовому розподілі виробництва і торгівлі.

2. Занепад і зникнення тоталітаризму, докорінна зміна засад організації суспільства, системи пріоритетів і цінностей, законодавства та ін.

3. Важка відмова від обожнювання держави, приватизація, перетворення "нічийного" в "чиєсь" в умовах втрати керованості й перманентних бійок за розподіл влади, власності і ресурсів, формування номенклатурно-регіональних, напівкримінальних і кримінальних кланів та політично-економічних груп.

4. Необхідність перетворення практично повністю (понад 80 %) орієнтованого на військові потреби виробництва у щось таке, що здатне створювати продукцію, яка була б придатною для споживання всередині країни і продажу за кордон в умовах, коли ми не входили у Світову організацію торгівлі, коли за межами України нас майже ніхто не чекав з нашими товарами.

5. Багатократне підвищення вартості енергоносіїв в умовах успадкування енерговитратної промисловості та відсутності навичок і засобів збереження й раціонального використання всіх форм енергії. Цей недолік посилився тим, що згадані вище клани були життєво зацікавлені у збереженні старих технологій і повної енергозалежності України від Росії.

6. Втрата цінності старих індивідуальних і колективних знань і навичок, необхідність зміни менталітету і переходу від повної покірливості і вражаючої несамостійності середнього радянського громадянина до надії лише на себе і своїх найближчих, здатності до боротьби за свої права, вміння діяти автономно і ефективно, швидко і рішуче перебудовуватися, змінювати заняття і навіть оточення та ін.

Цей спадок ми змушені долати не в надто сприятливих зовнішніх умовах, маючи керівників, які лише із середини 90-х років навчилися безпомилково розрізняти Раду Європи і Європейський Союз. Зазначені вище та інші негативні фактори спричинили не лише надмірно глибоку економічну кризу, а й сповільнили розвиток системи освіти України.

Для ілюстрації подамо дані ЮНЕСКО щодо еволюції витрат на навчання одного учня і студента у країнах різних регіонів світу в 1985–1995 рр. (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Річні витрати на навчання учня і студента (у доларах США)

РЕГІОНИ (у дужках – кількість країн)	Середня освіта		Вища освіта		Усі рівні освіти	
	1985 р.	1995 р.	1985 р.	1995 р.	1985 р.	1995 р.
Розвинені країни (22)	1982	4636	3498	5936	2344	4979
Північна Америка (2)	2900	5021	3761	5596	3107	5150
Азія та Океанія (4)	1823	5390	3720	5488	2131	5727
Європа (16)	1385	4062	2975	6585	1803	4552
Країни з перехідною економікою (26)	**473**	**377**	**666**	**457**	**571**	**423**
Країни Третього світу (65)	74	165	602	967	101	217
Африка (23)	72	66	1531	1211	92	87
Арабські країни (9)	364	360	2211	1588	476	444
Латинська Америка (18)	153	352	548	937	211	444
Східна Азія і Океанія (8)	44	116	406	709	60	155
Південна Азія (5)	56	168	333	1058	77	223
Найменш розвинені (17)	25	26	299	252	34	33
Усі країни (113)	532	1052	2011	3370	683	1273

У цій таблиці Україна входить у групу 26 країн з “перехідною економікою”, тому її витрати подані дуже наближено і, дуже ймовірно,

перебільшені. Інші міжнародні організації (Світовий Банк, UNICEF тощо) вважають, що Україна посідає позицію серед аутсайдерів цієї групи. Вагоме підтвердження цього ми знаходимо у статті [3], де достатньо поінформований секретар Ради національної безпеки та оборони України В. Горбулін зазначає, що у 1997 р. "ВВП на душу населення в Україні дорівнював 13,2 % середньосвітового". Важливо підкреслити — *середньосвітового*, а не середнього для групи розвинених країн.

Коли врахувати, що за оприлюдненими даними офіційний (у нетіньовій економіці) заробіток українця за весь 1998 р. склав усього 270 дол. США, то лишається лише дивуватися, що система освіти України не зникла, не зупинилася, як це зробили сотні й тисячі великих заводів, що в радянські часи "працювали на оборону". Але найдивніше і найприємніше те, що саме на період загострення кризи виробництва припав початок розширення вищої освіти та деякі інші позитивні явища, які в цей період привели до збільшення у 2,5 рази контингентів студентів у ВНЗ III–IV рівнів акредитації, а також до значних, хоч і не радикальних, змін у цілях і змісті навчання.

Нами проведено повний аналіз якомога більшої кількості різноманітних позитивних й негативних аспектів тих змін, що сталися в освіті за період 1991–2005 рр., але в цій статті ми змушені подати лише короткі узагальнення (табл. 2).

Таблиця 2

Наслідки еволюції в Україні системи освіти за роки незалежності

Позитивні зміни	Регрес чи відсутність позитивних змін
1	2
Значна "деколонізація" системи освіти і реформування її у напрямі задоволення потреб незалежної України на підставі нової Конституції і освітнього законодавства	Зниження фінансових і матеріальних ресурсів держави в умовах економічної кризи і суспільних змін перехідного періоду. Відсутність законодавства, добре орієнтованого на залучення до освіти позабюджетних коштів
Перші кроки до демократизації і децентралізації управління мережею навчально-виховних закладів та їх фінансування	Неувага до формування, поширення і застосування в освіті нової суспільної ідеології. Неповний перехід на нову парадигму освіти й поверхове визначення орієнтирів змін і прогресу в освіті

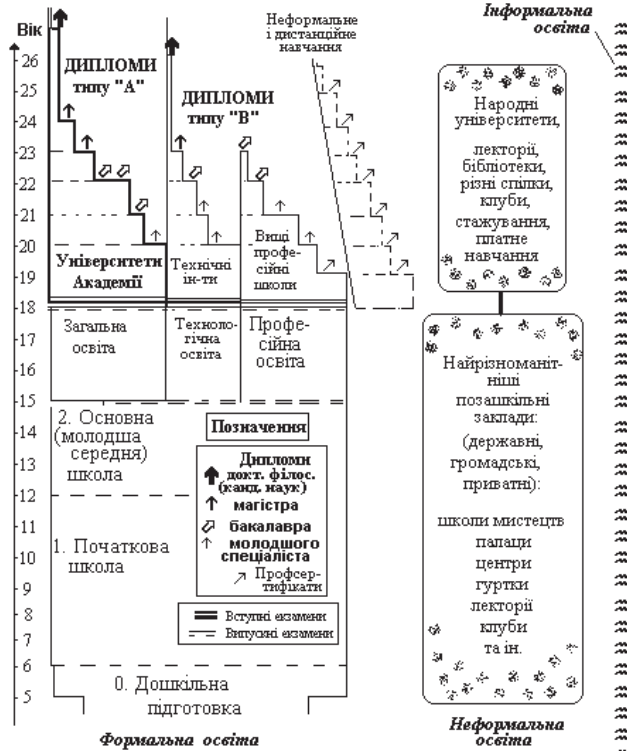
Закінчення табл. 2

1	2
Реальна деідеологізація змісту навчання, значне вдосконалення викладання гуманітарних предметів	Фрагментарність і некомплектність освітніх реформ. Поширення хибних уявлень про справжній стан системи середньої і вищої освіти та їх рейтинг
Поява елементів національної неповторності в навчанні і вихованні, експерименти з новими предметами і методиками	Збереження попередньої тривалості навчання і структури школи. Повільність інновацій і недостатнє оновлення змісту навчання
Поява приватних і альтернативних середніх і вищих шкіл, розширення мережі спеціалізованих ліцеїв і гімназій	Значні недоліки визначальних освітніх законів у питанні об'єднання ментальних і матеріальних ресурсів нації для розбудови освіти. Фактична заборона на активну участь громадськості у підтримці діяльності навчальних закладів
Створення нових підручників, розширення застосування у школах української мови	Збереження майже без змін старого комплекту предметів у школі, неувага до громадянської і нової політичної освіти, нерозуміння значення нанонаук та інших новітніх сфер знань
Створення в Україні порівняно сприятливого законодавства для навчальної діяльності мовних меншин	Погіршення якості підручників та зниження їхньої доступності для учнів. Заборона на використання книг, що не отримали ліцензії Міністерства освіти
Розширення освітньої і почасти наукової співпраці з розвиненими країнами світу	Втрата частини науковців унаслідок їхнього виїзду за кордон чи зміни заняття. Недостатня увага до поліпшення викладання англійської мови та інших поширених іноземних мов
Вихід правничих, економічних, управлінських, соціологічних та інших подібних профілів з "небуття" на чільні позиції в системі вищої освіти	Надмірна увага до викладання "правильної історії", "українознавства" та інших дисциплін, що практично не впливають на підвищення людського потенціалу нації

Можна навести багато причин того, чому реформування системи обов'язкової (переважно шкільної) освіти розпочалося не в 1991 р., а значно пізніше, та головне не в запізненні, а у стратегічно помилковому підході до модернізації освіти. У розвинених країнах світу дуже помітна тенденція поглибленого дослідження стану і визначення найперспективніших змін усього освітнього комплексу з назвою

“***первинна освіта***” (Initial Education), що включає у себе дошкільну підготовку всіх дітей, систему обов’язкової освіти, всі форми середньої і базової професійної освіти, підготовку нових працівників у вищій школі та мережі закладів післясередньої й безперервної освіти. Зауважимо, первинна освіта є лише частиною всього сучасного інформаційно-соціалізаційного комплексу, що включає ще позашкільну (неформальну) освіту та засоби впливу на дітей, молодь і дорослих на кшталт ЗМІ, Інтернету та ін. (“інформальна” освіта).

Для полегшення сприйняття щойно викладеного пропонуємо розгорнуту схему всього цього комплексу з трьох освітніх секторів, основу якого все ж складає саме формальна первинна освіта, оскільки виводить всю молодь на ринок праці з надання дипломів чи професійних сертифікатів.

Поширена структура сучасної первинної освіти (Initial Education – 2004)

Відзначимо, що вища освіта вже встигла досить глибоко розмежуватися на традиційно-академічну з дипломами типу "А", яка готує молодь до науково-аналітичної діяльності, і більш дешевої і короткої за часом професійно-орієнтованої вищої освіти з дипломами типу "В". Та значно важливіше усвідомлення того факту, що освіта-XXI, на відміну від освіти-XX, має завданням надання всій молоді професії, а не лише основ грамотності.

Наголосимо: критично важливою для стабільного прогресу будь-якої країни у наш час стала саме цілісна первинна освіта як сучасний комплекс підготовки нових поколінь до виходу на ринок праці й виконання обов'язків активного члена демократичних суспільств. Ця важлива світова освітня тенденція й досі не усвідомлена в Україні, свідченням чого є, наприклад, нічим не обґрунтоване виокремлення загальної середньої освіти з комплексу всіх інших видів середньої освіти та загалу первинної освіти й непотрібна витрата часу на обговорення проекту її концепції за відсутності зв'язку з іншими рівнями і формами навчання, не кажучи вже про врахування досвіду інших країн та кількох дуже впливових загальносвітових явищ.

За неможливості детального обговорення цієї теми нагадаємо тут про ті явища, що вже детермінують навчальний процес.

1. Розвиток інформаційних технологій і поява глобальних засобів зв'язку призвели до майже цілковитої втрати старшими поколіннями можливості контролювати обсяг і зміст тієї інформації, яку отримують діти і молодь. Водночас усі плани, документи і заходи у сфері обов'язкової освіти просякнуті помилковим переконанням, що шкільна інформація — єдиний фактор впливу на учнів, єдине інформаційне джерело, здатне, як того вимагають концепції загальної середньої і професійно-технічної освіти, "формувати інтереси і потреби учня". На жаль, в сучасних умовах школа аж ніяк не зможе досягти цього. Межа можливого — належне врахування школою інтересів і потреб учнів та певна їх корекція для добра як учня, так і всього суспільства.

2. Виник і постійно поглиблюється розрив між заснованими на друкованих матеріалах класичними методиками навчання і реальними особливостями сприймання й усвідомлення зовнішньої інформації учнями і молоддю. Притаманні для минулих часів текстово-звукові канали сприймання і засвоєння інформації нині блоковані, оскільки переважна більшість представників молодого покоління від народження "тренувалися" звуками і рухомими зображеннями. Чи-

тання й усвідомлення стало втомливим, навіть старші школярі швидко втрачають інтерес до нього й переходять до більш звичних для себе способів отримання інформації. Можна подати багато прикладів того, що не лише в Україні, де друкують менше одного примірника книг в розрахунку на все населення, а й у "багатих" країнах, де цей показник вищий у десятки разів, молодь не читає книг і не хоче це робити.

3. Поглиблення невідповідності між успадкованими програмами індивідуальних реакцій і поведінки й вимогами сучасних демократичних суспільств до канонів дій власних громадян в умовах посилення необхідності глобального взаєморозуміння вимагає впровадження багатьох інновацій у формулюванні цілей освіти, змісту і методів навчання. Ці зміни мають спиратися насамперед на досягнення традиційних і нанонаук у дослідженні та виявленні природи і законів ментальної діяльності й того, які зміни відбуваються у свідомості людини в різні моменти її природного розвитку від народження до смерті.

Необхідно вітати ту обставину, що у наші дні, проводячи аналіз стану нашої системи освіти, керівники Міністерства освіти і науки України та інших державних установ послідовно враховують європейські підходи до освіти, зокрема положення Болонського процесу [1; 4].

Але цього мало — ще більше значення в Європі мають два Лісабонські процеси. Перший, 1997 року, полягає у прийнятті в європейських країнах наднаціонального закону у формі Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій (дипломів), що стосуються вищої освіти. Другий, 2000 року, ще важливіший, оскільки передбачає концентрацію коштів і прискорений розвиток нанонаук і тих інших сфер знань, що забезпечать появу і масове використання в Європі високих і надвисоких технологій. Легко бачити, що загалом усі варіанти європейсько-інтеграційних процесів скеровані на відновлення світового освітнього, наукового і технологічного лідерства Європи, на забезпечення високої якості життя всіх європейців.

Відзначимо, що необхідно брати участь не в одному лише Болонському процесі, а в усіх орієнтованих на цивілізаційний прогрес європейських процесах, інтенсифікувати формування нового інтелектуально-культурного поля і рухатися до рівноправного входження системи освіти України в європейський освітній простір, перетворення її науки в частину світової. Це значно зміцнює наші сподівання

на початок стабільного розвитку України, на суспільну злагоду, формування демократичного суспільства з регульованою ринковою економікою, реальне поліпшення якості життя і національного людського капіталу.

Література

1. *Вища* освіта в Україні: Навч. посіб. / В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко та ін.; За ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнка. — К.: Знання, 2005. — 327 с.
2. *Всемирный* статистический обзор по высшему образованию. Раб. док. Всемир. конф. по высш. образованию, 5–9 окт. 1998 г. — ЮНЕСКО, Париж, 1998. — 71 с.
3. *Горбулін В.* Економічні реформи і національна безпека України // Економічний часопис. — 1998. — № 11–12. — С. 3–7.
4. *Ніколаєнко С.* Підвищення ефективності вищої освіти — визначальний чинник зростання соціально-економічного потенціалу держави // Освіта України. — 2006. — № 13, 17 лют. — С. 1–9.